

*Анатолій Олександрович Селіванов,
Постійний представник Верховної Ради України
у Конституційному Суді України,
завідувач відділу зв'язків з органами правосуддя
Апарату Верховної Ради України,
доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України*

ВІД ПРАВОВОЇ ДО КОНСТИТУЦІЙНОЇ ДЕРЖАВИ: ШЛЯХ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ ЕВОЛЮЦІЙНИХ ЗМІН

Питання про сутність (характеристику) держави визнається ключовим для науки теорії права і держави та конституційного права. Його вирішення зводиться до з'ясування конституційних ознак політико-правової організації суспільства, яка відображає владний механізм демократичного устрою, базується на пануванні (вужче — верховенстві) права і своєю метою вбачає виконання соціальної функції у забезпеченні інтересів народу і людини. Але чим далі після прийняття Конституції України (28 червня 1996 року), тим більше стає необхідним ефективно і стабільно виявлення необхідного потенціалу влади, функціонування державного механізму, наука конституційного права у зв'язку з цим береться за пошук нової моделі держави за її властивостями виникнення, існування і розвитку на основі Конституції.

Дійсно, слід підкреслити, що серед ознак сучасної держави така її характеристика, як «правова держава» (відповідно до статті 1 Основного Закону), що означає проголошення принципу визнання права, дотримання права і обмеження правом усіх сфер владної діяльності, оскільки найвищою цінністю виступає людина, її права, інтереси і свободи, які «визначають зміст і спрямованість діяльності держави» (ч. 2 ст. 3). Право як інструмент використовується державою не абстрактно, а як інструмент управління справами держави на демократичних принципах і виходячи з верховенства Конституції України. Тому в Конституції міститься конструкція прямого зв'язку між державою владою і суспільством, що відображено у формулі: «Держава відповідає перед людиною за свою діяльність». Таким чином, необхідність новелізації самих підходів до осмислення характеристики «правова держава» вимагає за логікою речей застосування (у науково-теоретичному плані) оригінального поняття — «конституційної держави».

Взагалі проблема держави за сутністю і формою пов'язується не тільки з конституційним правом, вона відображає тісний зв'язок як з публічно-правовим, так і з приватно-правовими відносинами. Натомість, вказане поняття предметно повинно цікавити, передусім, дослідників теорії права і держави, конституційного права, однак, наскільки відомо, серйозних спеціалізованих праць у цій галузі знань останнім часом не було. Нашим завданням є привернути увагу дослідників конституційного права до виявлення всіх переваг характеристики «конституційної держави», яка на наш погляд, більш досконало відображає сучасну теорію розуміння принципів (цінностей): «панування права», «верховенство Конституції», «конституційні засади організації державної влади», «народний суверенітет і народовладдя» і т.д. Актуальність проблеми розкриття сутності і форми організації державної влади, яка повинна формуватися виключно демократичним шляхом, мати повну легітимність, здатність забезпечити утвердження і забезпечення прав і свобод людини як головний обов'язок держави (частина друга статті 3 Конституції України) пояснюється тим, що формування Конституційної Асамблеї, яка повинна виконати місію підготовки Концепції змін до Конституції України 1996 року, відкриває шлях творчого осмислення всіх конституційних понять, категорій і текстуального масиву Основного Закону з науково-критичних позицій.

Для того, щоб пояснити причину для розгляду держави у новому ракурсі її конституційної суті і форми, важливо розрізнити її теоретичну конституцію та існуючу у дійсності відносно самого поняття «конституційна держава». Ми розуміємо, що реальна держава не завжди відповідає його моделі. Але чи змінюються ознаки держави? Не можна виключати її трансформацію від вузького

до широкого розуміння, оскільки на характеристику держави крім класичних ознак, зокрема, соціально-економічна основа, особливості культурно-історичного розвитку, географічне розташування і т.ін., вагомий вплив мають такі, як влада (за сутністю авторитарної побудови управління, ліберально-демократичної організації публічних інститутів, влада політичної сили та її керманіча і т.ін.). Природної влади народу, крім закріпленого принципу серед інших ознак правового соціального змісту та спрямованості у реаліях функціонування державної влади, відшукати дуже складно. Адже за формальними ознаками реальність існування у всіх сферах життя суспільства демократичної, правової держави, яка використовує публічно-політичну владу в інтересах народу, відшукати ще важче. Скоріше людина зустрічає постійно у відносинах з державою владу апарату чиновників, владу лідерів політичних сил, владу правоохоронних органів, хоча жодного натяку відносно цих реалій у Конституції України не знайдеться. Якщо продовжувати аналіз сукупності ознак держави, до її характеристики належать територія, народний суверенітет, міжнародна незалежність, самостійність і т.ін. Проте, наявність чи відсутність Конституції, її вплив на всі сторони діяльності публічної влади, залучення народу (чому тоді «vox populi») на відміну від участі громадян в управлінні справами (ст. 38 Конституції України) — дослідниками правової, демократичної, соціальної держави не враховується. Конституція як Основний Закон характеризує державу у повному обсязі її функціонального призначення і тому «конституційна держава» за своїми характеристиками є більш насиченою, оскільки вона не тільки керується правом, а й має вагомий арсенал принципів і цінностей, які відображають соціальну реальність незалежно від правового порядку і правової реальності. Конституція є фундаментальною основою всіх правових регуляторів у державі, розкриває політичну сутність влади і закріплює форму правління і державний устрій. Вона є головним джерелом конституційного права, біля якого близько стоїть «конвенційне міжнародне право». З огляду на це слід замислитися над міркуваннями професора О. Скрипнюка щодо розуміння джерел конституційного права в Україні, які «...можуть бути представлені виключно правотворчими, а не правозастосовними нормами конституційного права», коли джерела ...виражають виключно правомірні і легітимні волевиявлення та політичні інтереси відповідних суб'єктів...» і т.ін. [1, с. 406].

Але зовсім інший підхід можна зустріти у монографії колективу авторів, які він називає фундаментальною: «Джерела конституційного права України» (2010), підготовлену із залученням провідних вчених-конституціоналістів [2].

У процесі підготовки Концепції змін до Конституції України мабуть слід звернутися до цього питання і глибоко проаналізувати характеристику «конституційної держави, адже до такого підходу та до оцінки реальної держави російські вчені підійшли ще в кінці XIX століття, фокусуючи увагу до народного суверенітету», «політичної самовизначеності нації», «цілісності територіальних меж держави» та інших.

«Конституційна держава» передбачає не тільки наявність Основного Закону як критерію правових норм і соціальних цінностей, які мають пряму дію і забезпечують верховенство Конституції. Важливо в ній знайти ознаки демократичного суспільства і демократичної влади, але без закріплення виборчої системи, яка більш реально відповідає принципу народовладдя, правам і свободам людини. Без гарантій встановлення референтних взаємовідносин між державною владою і суспільними інститутами, місцевим самоврядуванням, про реальність панування влади народу сьогодні важко уявляти демократичну перспективу.

Використана література:

1. Скрипнюк О. Правові акти Конституційного Суду України як джерела сучасного конституційного права України / О. Скрипнюк // Право України. — 2012. — № 3-4. — С. 404-410.
2. Джерела конституційного права України / Ю. С. Шемшученко, Н. М. Пархоменко, О. В. Скрипнюк та ін.; [відп. ред.: Ю. С. Шемшученко, О. І. Ющик]. — К.: Наук. думка, 2010. — 710 с.

Селіванов А. О. Від правової до конституційної держави: шлях теорії та практики еволюційних змін.

У статті висвітлюються ознаки правової держави та аналізуються переваги конституційної держави. На думку автора, «конституційна держава» більш досконало відображає сучасну теорію розуміння принципів

(цінностей): «панування права», «верховенство Конституції», «конституційні засади організації державної влади», «народний суверенітет і народовладдя» і т.д.

Ключові слова: правова держава, конституційна держава, верховенство права, державна влада, демократія.

Селиванов А. А. От правового к конституционному государству: путь теории и практики эволюционных изменений.

В статье раскрываются признаки правового государства и анализируются прерогативы конституционного государства. По мнению автора, «конституционное государство» более совершенно отражает современную теорию понимания принципов (ценностей): «господство права», «верховенство Конституции», «конституционные основы организации государственной власти», «народный суверенитет и народовластие» и т.д.

Ключевые слова: правовое государство, конституционное государство, верховенство права, государственная власть, демократия.

Selivanov A. From the Legal to the Constitutional State: the Way the Theory and Practice of Evolutionary Change.

The article highlights the features of the rule of law and analyzed the benefits of the constitutional state. Among the signs of the modern state is a characteristic of him as «the rule of law», which means the declaration of acceptance of the principle of law, respect for human rights and restrictions in all spheres of power, as the highest value of a person who has his rights, interests, and freedom, which define the content and direction of the state.

In the opinion of the author of «constitutional state» reflects a more thorough understanding of the modern theory of principles (values): «the rule of law», «supremacy of the Constitution», «the constitutional basis for the organization of state power», «popular sovereignty and democracy», etc. It is emphasized that the «constitutional state» implies not only the availability of the Basic Law as a criterion of legal norms and social values that have a direct effect and supremacy of the Constitution provides.

As the author concludes observes that it is important to find signs of a democratic society and democratic government, but without fixing the electoral system, which responds more realistically to the principle of democracy, human rights and freedoms. No guarantee of establishing reference relations between public authorities and public institutions, local government, the reality of the domination of government by the people is difficult to imagine a democratic perspective.

Key words: rule of law, constitutional government, rule of law, government, democracy.